

ITINERÀNCIA DE L'EXPOSICIÓ I ACTIVITATS RELACIONADES

BOCAIRENT

29 DE GENER, SALA JOAN DE JOANES

✖ **20:00 h.** Conferència d'obertura. Acte inaugural de l'exposició amb la presentació de les activitats programades a totes les poblacions. Exposició oberta del 29 de gener al 14 de febrer.

7 DE FEBRER

✖ **17:00 h.** *Ball dels Moros* de Bocairent.

ONTINYENT

19 DE FEBRER, CASA DE CULTURA, PALAU BARONS DE SANTA BÀRBARA

✖ **20:00 h.** Inauguració de l'exposició. Oberta del 19 de febrer al 6 de març.

20 DE FEBRER, PLAÇA DE L'AJUNTAMENT

✖ **12:00 h.** Trobada de balls de moros i cristians, cavallets i gegants dels diferents pobles participants.

BANYERES DE MARIOLA

11 DE MARÇ, SALA D'EXPOSICIONS DEL TEATRE PRINCIPAL

✖ **19:30h.** Taula redona: *Orígens i diversitat de les festes i danses de moros i cristians*. Tot seguit, inauguració de l'exposició. Oberta de l'11 de març al 10 d'abril.

BIAR

15 D'ABRIL, AUDITORI DE LA CASA DE CULTURA

✖ **20:30 h.** Inauguració de l'exposició. Oberta del 15 d'abril al 6 de maig.

8 I 9 DE JULIOL, SEU UNIVERSITÀRIA DE BIAR

✖ Congrés «La dansa dels altres. Alteritat i joc en la festa popular: moros, cristians i altres figures del diferent en el teatre, la música i la dansa de la tradició», organitzat per la Seu Universitària de Biar (Universitat d'Alacant) i els grups de recerca LAIREM i ICONODANSA de la Universitat Rovira i Virgili, amb el suport dels ajuntaments de Banyeres de Mariola, Biar, Bocairent i Ontinyent, el Museu Etnològic de Barcelona i l'Associació Cultural Joan Amades.

✖ Acte de clausura.

L'EXPOSICIÓ

Ballar el moro. Danses festives de moros i cristians a la Mediterrània occidental.

Comissariat, investigació i textos: Raül Sanchis Francés.

Producció: Museu Etnològic de Barcelona, Associació Cultural Joan Amades, Universitat Rovira i Virgili.

tam-tam disseny | 2016

Ballar EL MORO

BOCAIRENT
ONTINYENT
BANYERES
BIAR 2016

EXPOSICIONS, CONGRÉS,
XARRADES, TROBADA DE BALLS

INTRODUCCIÓ

Actualment, més d'un miler de poblacions al món escenifiquen representacions festives protagonitzades per moros i cristians. A mig camí entre la història i el mite, s'hi apleguen un seguit de costums, de personatges i de significacions que van molt més enllà de la confrontació entre dos bàndols antagònics. La dansa, la música i el fet dramàtic esdevenen els elements comuns que giren al voltant d'una figura festiva ancestral fruit de la cruïlla cultural mediterrània: el *moro*.

L'exposició *Ballar el moro* recull els rastres dels balls festius d'arrel tradicional on el moro fingit, contraposat o no al cristià, representava —o representa encara— un paper rellevant. S'hi desenvolupa un recorregut iconogràfic, fotogràfic i textual que, amb la dansa com a eix conductor, il·lustra les múltiples figures del moro festiu i dramàtic des de l'edat mitjana ençà.

Els pobles de Banyeres de Mariola, Biar, Bocairent i Ontinyent hem volgut col·laborar en un projecte expositiu transversal que posa de relleu les similituds i les peculiaritats de les festes i dels balls de moros i cristians. Al voltant d'aquesta exposició hem desenvolupat tot un seguit d'activitats amb l'objectiu de mostrar, considerar i estudiar els elements festius que ens caracteritzen i, ahora, aproximar-nos a les nostres arrels socioculturals.

ELS BALLS DE MOROS I CRISTIANS

BANYERES DE MARIOLA. EL BALL MORO

La Filà dels Moros Vells de Banyeres de Mariola ha representat des de finals del segle XIX el *Ball moro*, un ball d'arquets, banderes i sonalles que en substituï un de més antic ara ja perdut. És ballat per a homenatjar membres notables de la filà, tot i que també s'executa en el context ritual de les representacions dramàtiques per excel·lència de la festa: les ambaixades. La participació d'un gegant articulats, anomenat la Mahoma i abillat a la turca, li confereix uns trets simbòlics característics. S'han perdut en el temps altres balls com el *Ball de les bruixes* de la Filà dels Moros Vells, el *Ball de les cintes* de la Filà dels Estudiants o els balls de filades ja extintes com els Mariners i els Cavallets.

Ball moro de Banyeres de Mariola (foto Raül Sanchis 2015).

ONTINYENT. EL BALL DELS LLAURADORS I EL BALL DELS CONTRABANDISTES

Durant les festes de moros i cristians ontinyentines en el tombant dels segles XIX i XX, se celebraven diversos balls representats per les comparses. Se'n té constància d'un bon grapat: Moros Marins, Mariners, Estudiants, Cavallets, Contrabandistes, Llauradors, etc. Només els dos darrers, però, s'han pogut reintegrar darrerament a la festa.

El *Ball dels Llauradors* es va recuperar el 1991, gràcies a la troballa d'una còpia de les partitures musicals, datada el 1905, i a la memòria que dels passos encara conservaven persones que l'havien vist ballar. Està format per set peces: una polca, dues jotes, un vals, un andante, una valenciana i un galop final. La música combina l'adaptació d'òperes i sarsueles amb estils tradicionals propis. Els balladors, en grups de quatre, porten postisses i corbelles engalanades per a simular la sega i efectuar coreografies diverses.

El *Ball dels Contrabandistes* fou reintroduït a la festa el 2004 amb motiu de la capitania de la comparsa homònima i, des del 2010, és represen-

tat de manera regular. Del ball original es coneix ben poca cosa, a banda d'alguna imatge fotogràfica i de rastres documentals poc detallats, però s'han pogut recrear algunes coreografies i fragments de la música que l'acompanyava a partir de testimonis orals directes.

BOCAIRENT. EL BALL DELS MOROS

La música del *Ball dels Moros* està inspirada en diverses cançons populars i sarsueles de les acaballes del segle XIX i principis del segle

XX. El ball està dividit en cinc seccions: vals, masurca, polca, andante i galop, que s'interpretaven el dia de Sant Blai a casa del capità i de l'alferes de la filà, així com en cercaviles i en serenates. Segons alguns testimonis, aquest ball el van introduir el tio Blai l'Estudiant, de Bocairent, i Santiago el Sabater, d'Ontinyent. Perdut durant el període de la Guerra Civil, l'any 1943 es va recuperar. No obstant això, el pas del temps i el canvi en els usos festius provocaren que

tornés a desaparèixer. L'any 1986, un grup de festers de la filà va intentar recobrar-lo sense èxit. Aquest 2016, finalment, tornarà a renàixer una vegada més. A Bocairent també s'han perdut altres balls com ara el *Ball dels Moros Marins* o el *Ball de la Mahoma*, un possible antecedent d'aquest *Ball dels Moros*.

Ball dels Contrabandistes d'Ontinyent (Arxiu de la Societat de Festers d'Ontinyent c. 1930).

Ball dels Moros de Bocairent (Arxiu Filà de Moros Vells de Bocairent 1986).

BIAR. EL BALL DELS BLAVETS I EL BALL DE LES ESPIES

El *Ball dels Blavets* es va estrenar l'11 de maig de 1875. Tot i que les partitures conservades són de 1970, gràcies a l'adaptació que en va fer de les antigues Juan José Torres Maestre, el seu estil s'ancora en l'òpera i en la sarsuela dinovesca. El ball està format per les següents parts: andante, allegro, lento, vals, temps de xotis, temps de vals, temps de masurca i galop final. Normalment el ballen dotze homes amb quatre panderetes, quatre banderes i quatre arcs amb flors. Per acabar el ball s'utilitza un fanal amb dotze cintes de colors. Actualment, aquest ball es reserva per als actes més importants de la filà com ara aniversaris o la benedicció de noves banderes.

El *Ball de les Espies* és una dansa de carrer pantomímica i festiva que està emparentada amb antics balls parateatral valencians. Deu el nom als *espies moros*, uns personatges còmics amb les cares emmascarades que intenten assaltar el castell de fusta que simbolitza la ciutat, amb l'objectiu d'entronitzar un gegant moro de cartó pedra, la Mahoma. *Les espies* estan encarnats pel *medior*, el cartògraf, l'escrivà i el seu ajudant, el portador del llarga vista, la mare de la Mahoma i els seus ajudants. Quan acaben la representació còmica, s'escenifica l'ambaixada seriosa. Posteriorment, tots els personatges són acompanyats per una ingent multitud de parelles vestides de les més variades maneres que ballen, a pas trencat, una antiga melodia interpretada avui dia per la banda de música però que era executada per la dolçaina i el tabal. Els bans burlescos que recita el *versaor* des del carro de la Mahoma posen l'accent crític i satíric que tanca una representació ben especial.

ELS BALLS DE CAVALLETS, DE GEGANTS I DE NANS

Durant l'Edat Mitjana i gran part de la Moderna, els entremesos i els balls representatius coparen les celebracions festives de les urbs més puixants de la Corona d'Aragó. El mestissatge cultural entre tradicions cristianes i musulmanes donaren un caràcter singular a l'aparat representatiu que confraries i gremis desenvoluparen durant segles, fins ben entrat el segle XIX, quan foren dissolts i abolits. Els balls de cavallets, de gegants i de nans són algunes de les expressions corèutiques on la figura del *moro* va quallar. Els primers tenen l'origen més immediat precisament en *els turcs* i *els cavallets*, un dels entremesos més espectaculars dels escenificats durant les celebracions urbanes dels segles XIV i XV. Els dansaires s'enfilaven dins d'una estructura postissa amb forma de cavall feta de canyís, fusta o cartó, tapada amb uns faldons de tela i proveïda de cascavells. Aquests cavallets contrafets provenen de l'antiga Pèrsia, on eren anomenats *qasaba*. Amb l'expansió aràbiga del segle VIII pel sud de la Mediterrània, penetren a al-Àndalus sota les denominacions de *kurraj* i

Ball dels Blavets de Biar (Arxiu Comparsa dels Blavets 1964).

faras al-'ud. Els joglars sarraïns xatvins foren requerits per fer representacions amb cavallets davant de reis i nobles d'arreu. Els gegants tenen uns orígens més incerts, tot i que una de les seues versions, el *moro de foc*, fou una figura pirotècnica utilitzada en terres de la Mediterrània oriental que sembla estar emparentada amb les tradicionals *mahomes* mario-lenques. Finalment, les proves documentals ens reporten que els nans, cabuts o capgrossos foren una invenció dels consellers de la ciutat de València, l'any 1589.

Els balls dels *cavallets*, dels *gegants* i dels *cabets* d'Ontinyent i el dels *cabolos* de Bocairent són una herència de tots aquests antics balls on el moro festiu i dramàtic va encaixar perfectament.